

Studia in honorem Gábor Hamza

**Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor
70. születésnapja tiszteletére**

Szerkesztette:

Edited by

Boóc Ádám – Sándor István

Budapest, 2019.

© Szerzők, 2019

© Szerkesztők, 2019

A kötetet tervezte:
MOLNÁR TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
MOLNÁR TAMÁS

Kiadja a Közjegyzői Akadémia Kiadó

Felelős kiadó:
Dr. SZALMA-KOVÁCS ANIKÓ ügyvezető

ISBN 978-615-80943-6-8

Nyomda:
Közjegyzői Akadémia Kiadó Nyomdája

Tartalom

Köszöntő	8
Köszönetnyilvánítás.....	11
<i>Balázs Tamás</i> : A FIDIC-szerződések és a magyar jog, avagy a FIDIC-szerződések magyarországi alkalmazásának legfontosabb aspektusai	14
<i>József Benke</i> : Venire contra factum proprium.....	23
<i>Ádám Boóc</i> : Bemerkungen im Zusammenhang mit den Bürgschaftsverträgen und Garantieverträgen im neuen Ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuch	33
<i>Burián László</i> : A hazafelé törekvés a régi és az új nemzetközi magánjogi kódexben	41
<i>Csehi Zoltán</i> : A francia elévülési jog reformja	51
<i>Deák Péter</i> : Néhány észrevétel a házastársak közötti lopás római jogi megítéléséhez – elkövetői alakzatok a D. 25, 2 (<i>De actione rerum amotarum</i>) titulusában.....	63
<i>Deli Gergely</i> : Elegancia és hagyomány. Gondolatok a D. 24, 3, 14, 1. apropóján	69
<i>El Beheiri Nadja</i> : Gedanken zur Wirkungsgeschichte der Naturrechtsdefinition des Ulpian bei Bonaventura und Thomas von Aquin.....	75
<i>Erdődy János</i> : Taberna casiaria.....	81
<i>Fábián Ferenc</i> : Társasági szerződés az 1959. évi Ptk.-ban	89
<i>Földi András</i> : Salus rei publicae. Gondolatok Deli Gergely könyve kapcsán.....	101
<i>Frivaldszky János</i> : Szent Tamás nyomdokain: az igazságos háború keresztény tanától a béke morálfilozófiájáig.....	109
<i>Gass István</i> : Alapvetések és alapkérdések a szerződés fogalmának témaköréből.....	117
<i>Halmai Péter</i> : Differenciált integráció, integrációs modellek	133
<i>Harmathy Attila</i> : A tulajdonjog változásáról	145
<i>Holló Dóra</i> : Quidquid id est — timeo Danaos et dona ferentes — A BYOD trend munkajogi és adatvédelmi aspektusai munkavállalói és munkáltatói szemszögből.....	149

Tartalom

<i>Jusztinger János</i> : Magánjogi szankcióval az uzsora ellen a császárkori Rómában: a senatusconsultum Macedonianum példája.....	157
<i>Karácsony András</i> : Eötvös és Concha (orientációváltás a magyar államelméleti gondolkodásban).....	163
<i>Kecskés László</i> : A választottbíráskodás római jogi gyökereiről	169
<i>Kelemen Miklós</i> : Hivatalviselésben korlátozott tisztviselők a késő-római birodalomban – gondolatok a curialisok kormányzati szerepvállalásáról	183
<i>Vanda Lamm</i> : The evolution of the norms on advisory procedure at the time of the PCIJ	193
<i>Eszter Márkus</i> : Model acts regulating fiduciary duty of partners in the United States ...	199
<i>Nemes Szilvia</i> : τούτο δ' ἐστὶν ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ σίτου Egy sajátos klauzula a ptolemaiosi egyiptom provinciális praxisából.....	207
<i>P. Szabó Béla</i> : A 17. század első felében élt egyik magyarországi jogi doktor életrajzának rejtélyei (Benedictus Zalnpaum, Tebensis Pannonius)	215
<i>Rigó Balázs</i> : Az ELTE ÁJK Egyetemes Állam- és Jогtörténeti Tanszék története a második világháborútól napjainkig	225
<i>Salamon László</i> : Az országos népszavazás érvényességének szabályozása a kétféle hatalomgyakorlás viszonyának tükrében.....	231
<i>Sándor István</i> : A vagyónvédelmi trustok elterjedése az Amerikai Egyesült Államokban	237
<i>Siklósi Iván</i> : A sematizmus és dogmatizmus veszélyeiről a romanisztikai és a civilisztikai kutatások során	247
<i>Stipta István</i> : Beliczay Jónás, az ismeretlen római jogász.....	257
<i>Szalma József</i> : Gondolatok Hamza Gábor akadémikus műveiről, melyek a római jognak a modern jogok fejlődésére gyakorolt hatását vizsgálják	263
<i>Tóth Ádám</i> : Hol van a hűség jutalma? Igazságos-e az ági öröklés jelenlegi szabályozása?	273

Tartalom

<i>Török Gábor</i> : Gondolatfoszlányok	291
<i>Újvári Emese</i> : Több municipális magistratus perlése — az actio subsidiaria megindításának lehetőségei	297
<i>Visegrády Antal</i> : A jog funkciója és a viták kezelése.....	305
Hamza Gábor szakmai önéletrajza.....	321
Hamza Gábor's List of Publications	333

P. Szabó Béla¹

**A 17. század első felében élt egyik magyarországi jogi doktor
életrajzának rejtélyei
(Benedictus Zalnpaum, Tebensis Pannonius)**

A Magyarországról származó koraujkori jogi doktorok között az egyik leghosszabb és legtöbb egyetemi állomást felmutató peregrináció a kevésbé ismert sorsú Benedict Zalnpaum² nevéhez köthető. A Dévénynél „betörő” Duna mellől származó jogász egyetemi tanulmányai kezdete után 18 évvel szerezte meg jogi doktori címét, s mai tudásunk szerint legalább négy egyetem professzorait hallgatta tanulmányi vándorlása során.

Az életéről fellelhető adatokra épülő tanulmányt tisztelettel ajánlom a peregrinációs kutatásaim iránt folyamatos és támogató érdeklődést mutató Ünnepeletnek.

Az első állomás: Tübingen

A dévényi származású, később nemesi címét is büszkén feltüntető Benedict Zalnpaum valamikor a 16. század '80-as éveinek végén születhetett. Erre – figyelembe véve a korabeli szokásokat és gyakorlatot – tübingeni beiratkozásának dátumából következtethetünk, hiszen Zalnpaum ott 1608. június 6-án immatrikulált,³ s röviddel később már *stud. iur.*-ként volt nyilvántartva.⁴ Családjáról és előtanulmányairól nem állnak rendelkezésünkre adatok.

A jogot tanulni vágyók számára a tübingeni jogi kar a 17. század elején elsőrangú választásnak számított, hiszen a professzorok számát tekintve a birodalmi fakultások között az egyik legnagyobb jogi kar volt az ottani. Hat *professor ordinarius* oktatta ekkoriban a joghallgatókat, és látta el azt a széles szakértői tevékenységet, amely a kar korabeli hírnevét elsősorban megalapozta.⁵ Zalnpaum megfelelő humanisztikus előképzettséggel érkezhett, hiszen rögtön bekapcsolódhatott a joghallgatók munkájába. Ezt igazolja, hogy nevét megtaláljuk Heinrich Bocer,⁶ a hűbérjog és a büntetőjog professzorának tanítványai körében. Ugyanis 1609 februárjában egy Bocer elnökletével megvédett hűbérjogi *disputatio* Stájerországból származó *respondense* tizenhatod magával neki is ajánlotta munkáját.⁷ Zalnpaum szorgalmasan hallgathatta a többi tübingeni professzort is, hiszen később ismertető gießeni *disputatiójában* Bocer („*praeceptor*

1 P. SZABÓ BÉLA, Dr. habil., tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék.

2 Vezetékeve többféle írásmóddal található meg a forrásokban (Zalnpaum, Zalnpaum, Zalnpaumb, Zallnpaum), az alábbiakban a leggyakoribb, és a csekély, őt említő irodalomban meghonosodott névalakot használjuk.

3 SZÓGI L.: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1526-1700*, Bp. 2011, nr. 2547. Szögi többször átveszi Gémesi könyve szedési hiba miatti téves adatát, mely szerint Zalnpaum 1604-ben iratkozott volna be Tübingenbe. Vö. GÉMESI L.: *Hungari et Transylvani. Kárpátmedencei egyetemjárók Tübingenben 1523-1918*, Bp. 2003, 37.

4 A. BÜRK—W. WILLE (Hg.): *Matrikel der Universität Tübingen II. 1600-1710*, Tübingen 1953, 48.

5 A tübingeni jogi kar korabeli jellemzésére vö. P. SZABÓ B.: *Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején*, Soproni Szemle 4/2011, 362—368.

6 Heinrich Bocer (1561-163), előbb magántanára, majd 1595-től professzora volt a tübingeni karnak. Jelentős szakértői tevékenysége mellett, tekintélyes jogi szerzőnek is tekinthető, bár elsősorban az általa elnökölt *disputatiók* révén volt korábban ismert. H. GÖPPERT: *Bocerus, Heinrich*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 2, Leipzig 1875, 759—760.

7 Az ajánlás „*Fautoribus, amicis, & commensalibus*” szól, s a megszólítottak között több joghallgató is volt. Vö. *Conclusiones Feudales ex difficili C. Titius, tit. 26. I. 2. F. desumptae...*, *quas ... sub Praesidio Henrici Boceri... proponit Martinus Gallius Styromuraviensis*, Tubingae MDCIX. – VD17 12:132930W.

honorandus”) mellett Christoph Besoldot („*praeceptor meus aeternum honorandus*”) és Johann Halbrittert, valamint Johann Harpprechtet is tanáráként (*Clariss. Dn. praecept.*”) jelölte meg.⁸ Tübingeni tanulmányairól, ott tartózkodásának időbeli kereteiről nem tudunk többet.

A következő jogi kar: Gießen

Jogi tanulmányainak következő ismert állomása az akkoriban újonnan alapított gießeni jogi kar volt. Itteni beiratkozásáról sincs közvetlen adatunk, mivel az esetleges beiratkozásának idején vezetett anyakönyv csak töredékesen maradt fenn, és az 1611 vége és 1614 eleje között anyakönyvezettek nevei nem ismertek.⁹

Az 1605-ben a hessen-darmstadti Landgraf által alapított *Gymnasium illustre*-ből 1607-ben – császári privilégium révén – egyetemi rangra emelt intézmény, a *Ludoviciana*¹⁰ 1624-es felfüggesztéséig működött a városban. A jogi karnak kezdetől négy professzora („*professio codicis Justiniani, professio pandectarum, professio institutionum, professio iuris canonici*”) volt, akik a jusztiniánuszi könyvek és a kánonjog mellett oktattak hűbérjogot, birodalmi közjogot és eljárásjogokat is.¹¹ A jogi karon a *lectiones publicae*-t még a *mos italicus*-ból táplálkozó módszer uralta ekkoriban, de már az első időkben szokásba jöttek a professzorok által külön díjazás mellett tartott *collegia privata* is. Ezekben a foglalkozásokon nem az egyoldalú ismeretközlésen, hanem a tanárok és hallgatók közötti szabályozott konverzáción volt a hangsúly. A szűkebb körű *collegiumok* tárgyát szokás szerint gyakorló vitatkozások is képezhették, amelyek a későbbi vizsga-*disputatiókra* való felkészülést is szolgálták.¹² Valószínűleg egy ilyen *collegium* keretében vitatták meg 1612-ben azt a röviddel ezelőtt köztudatba került, hungarikumnak minősülő¹³ *disputatiót* is, amelyet Zalnpaum első szakmai megnyilvánulásaként értékelhetünk, s melynek rövid tartalmi ismertetése nem lehet érdektelen.¹⁴

A Petrus Frider¹⁵ professzor elnöklete alatt megvédett *disputatio* – címének megfelelően – 30, a korabeli jogi irodalomban és gyakorlatban vitatott jogi részletkérdésben foglalt állást. Az egyes tézispontok alatt Zalnpaum előbb megfogalmazza az eldöntendő

8 Az említettek tevékenységét röviden ismerteti P. SZABÓ B.: *Erhard Artner* (id.).

9 Vö. E. KLEWITZ—K. EBEL (Hg.): *Die Matrikel der Universität Giessen 1608-1707*, Gießen 1898.

10 Egyebek mellett vö. P. MORAW: *Die Universität von den Anfängen bis zur Gegenwart*, in: L. Brake—H. Brinkmann (Hg.): *800 Jahre Gießener Geschichte 1197-1987*, Gießen 1997, 446—484.

11 K. A. HALL: *Die Juristische Fakultät der Universität Gießen im 17. Jahrhundert*, in: Ludwigs-Universität, Justus-Liebig-Hochschule: 1607 – 1957: Festschrift zur 350-Jahrfeier, Gießen 1957, 1—16.

12 Ezek tübingeni megfelelőire vö. P. SZABÓ: *Erhard Artner* (id.), 367—368.

13 Az első általam ismert utalás a munkára: J.-A. BERNHARD: *Basler Hungarica in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Kirchen- und Kommunikationsgeschichtliche Erkenntnisse und Folgerungen*, in: Katona T.—D. Haberland (Hg.): *Kultur und Literatur der frühen Neuzeit im Donau-Karpatenbecken. Transregionale Bedeutung und eigene Identität*, (Acta Germanica et Romanica 14.), Szeged 2014, 243.

14 *Decades Tres Quaestionum illustrium ex variis Juris articulis & materiis desumptarum. Quas Auxiliante Justitiae Parente Joho-va Presidente Amplissimo, Clarissimo et Consultissimo Viro, Dn. Petro Fridero Mindano, Jc. Illustrissimi Principis ac Domini, Dn. Ludovici Hassiae Landgravi, &c. Consiliario, & Inclytā Academia Giessenā Antecessore ordinario, praeceptore suo ac patrono omni observantiae cultu perpetuo prosequendo, In publico Ictorum auditorio, pro ingenii viribus tueri enitetur, Benedictus Zalnpaum, Pannonius. Giessae Hassorum, Excudebat Nicolaus Hampelius, Typog. Acad. MDCXII.* Lelöhely: Württembergische Landesbibliothek Stuttgart *Jur. Diss. 4954*. A munkát a gießeni nyomtatványok mérvadó jegyzéke nem hozza. Vö. H. SCHÜLING: *Verzeichniss des von 1605-1624 in Gießen erschienenen Schrifttums*, Gießen 1985. A *disputatio* megszerzésében nyújtott segítségéért ezúton mondok köszönetet Jan-Andrea Bernhardnak.

15 Peter Friederus „Mindanus” († 1616), veszfáliai, minden származású jogász, aki 1593-ban lett jogi doktor Bázelen. Utána Rostockban tevékenykedett. 1607 és 1613 között Gießenben volt jogászprofesszor, majd majnafrankfurti *syndicus* lett. Ebből a hivatalból 1614-ben elbocsátották, de a következő évben újra alkalmazták. Néhány *disputatio* és egyéb jogi szakmunka maradt fenn a neve alatt. Utóbbiak közül a legfontosabb egy ötkötetes szász döntvénygyűjtemény második kiadásának gondozása volt. Vö. F. W. STRIEDER: *Grundlage zu einer Hessischen Gelehrten und Schriftsteller Geschichte, IV*, Göttingen 1724, 224—228; Th. MÜLLER: *Friderus, Peter*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 7, Leipzig 1878, 385; SCHÜLING: *id. m.* 99.

kérdés lényegét, ill. esetleg saját álláspontjára is utal röviden, majd közvetlenül ezután kurzív szedéssel irodalmi utalások igénybevételével indokolja állásfoglalását. Többször utal az irodalmi álláspontok eltérésére („*Gravissima quoque inter Dd. est disceptatio:*”, „*Mirus est Dd. conflictus:*”) és arra is, hogy korának („*hodie*”) szabálya adott esetben már meghaladta a római civiljog megoldását.

Igen változatos kérdéseket vet fel, de bizonyos rendet tart legalább azzal, hogy a hasonló körbe tartozó problémaköröket egymás mellett tárgyalja. Öröklési jogi kérdésekkel kezd: a járvány idején tett végrendelet esetében nem lehet a tanúk számától eltekinteni; a halálra ítélt is tehet végrendeletet; a nők sem végrendeletnél sem *codicillus*nál nem tanúskodhatnak. A kitagadás szabályai kapcsán kifejti, hogy a családgyermeket vallása miatt nem lehet kitagadni; a megtért tékozló fiú is kitagadható azonban, hasonlóan ahhoz a gyermekhez, aki szülői engedély nélkül kötött házasságot. A házasságon kívüli gyermek ellen féltestvérei nem indíthatnak *querela inofficiosi testamenti*. Több kérdés foglalkozik a kínzás alkalmazhatóságával, amit Zalnpaum alapelszervevény elvet. De arról is ír, hogy a vagyoni végrehajtást nem válthatja ki a vagyonnal bíró adós börtönbe vonulással. Természetesen a fiú nem ölheti meg száműzött, ill. proscibált atyját. Tagadja azon vélelem helytállóságát, amely a házasságtörés szándékából indul ki, amennyiben a feleség ellenszegülve férjének annak házán kívül éjszakázik. Ugyanakkor a szemérmetlen csók megalapozhatja a házasságtörésre vonatkozó vélelmet. Érdekes büntetőjogi kérdést feszeget, midőn felveti a kérdést: hogyha a martalócot megbízó csak a célszemély megverésére ad utasítást, és kifejezetten megtiltja a sértett megölését, de az mégis meghal, akkor felel-e a megbízó a lex Cornelia alapján. A válasz tagadó. Tagadja annak lehetőségét is, hogy a „*Illustres, Generosos, Nobiles, Doctores et Licenciatos*” esetében kinnváltatást lehessen alkalmazni. Az engedély nélküli házasságot fel lehet bontani akkor is, ha az elhálásra került, s a részegen kötött házasság sem érvényes. A *merum imperium* távollét esetén igen, betegség okán azonban nem átruházható, míg a „*jurisdictio delegata seu mandata*” nem hosszabbítható meg.

A korabeli *disputatiók* egyik tartalmi típusa, a *miscellanea* körébe sorolható dolgozatok egy tipikus példájával állunk szemben Zalnpaum gießeni gyakorló vitatkozása esetében, s azt is okkal vélelmezhetjük, hogy a pannon ifjú (természetesen professzori felügyelettel) maga dolgozta ki a téziseket. Erre következtethetünk már azon utalásokból is, melyekben korábbi tübingeni (Bocer, Besold, Halbritter és Harpprecht) és gießeni tanárainak (Kitzel¹⁶) műveire vagy álláspontjára utal.

Bár nem tudjuk, hogy 1612 melyik havában állt ki a tudós párbajra, de valószínű, hogy a Gießenben lezajlott gyakorló vitatkozás Zalnpaum ottani tanulmányainak egyik utolsó momentumuma lehetett, hiszen a következő év tavaszán – az ottani matrikula tanúsága szerint – már Bécsben tartózkodott.

További évek vándorúton

A születésénél fogva valószínűleg lutheránus Zalnpaum nevét 1613 elején a bécsi egyetem anyakönyvébe jegyezték be. Itt utalást találunk nemesi státuszára,¹⁷ de itteni

16 Kitzel, Johann (1574–1627), matematikus és jogász, aki ezen tudományokat Marburgban hallgatta, majd tanár, ill. udvari bírósági ügyvéd, utóbb rövid ideig a Reichskammergericht ülnöke volt, s 1605-től lett a matematika és a jog rendes professzora Gießenben. 1614-ben lett *dr. juris*. 1625-től Marburgban volt professzor. Vö. J. F. VON SCHULTE: *Kitzel, Johann*, in: Allgemeine Deutsche Biographie 16, Leipzig 1882, 47; *Kitzel, Johannes*, in: Hessische Biografie, <https://www.lagis-hessen.de/pnd/100303145> (Letöltés: 2018. október 10.).

17 F. GALL—H. PAULHART (Hg.): *Die Matrikel der Universität Wien, IV. 1579/II-1658/59*, (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 6. Reihe: Quellen zur Geschichte der Universität Wien, 1. Abteilung) Wien, Köln, Graz 1974, 90.:

tanulmányairól semmilyen egyéb adat nem maradt fenn. Nem tudjuk, meddig tartózkodott az akkoriban nem túlságosan színvonalas jogi oktatást nyújtó bécsi *universitason*, s azt sem, hogy innen hová vezetett közvetlenül az útja.

Az bizonyos, hogy a vándorló kedvű Zalnpaum 1616 végén ismét Tübingenben járt, mivel az ottani matrikulába december 31-én a következő bejegyzést tették: „*Benedictus Zalnbaum leg. cand. repetiit nomen.*”¹⁸ Nem tudhatjuk biztosan, hogy mi alapján titulálták a „törvények *candidatusának*”, volt-e a megjelölés mögött a szó szoros értelmében valamely egyetemen mutatott vizsgateljesítmény. Nem zárható ki, hogy a korabeli jogi karok gyakorlatában közel egységes vizsgamozzanatok egy részén már korábban átessett, vagy hogy ekkoriban Tübingenben abszolválta azokat. Az viszont bizonyos, hogy a következő évben a württembergi egyetemvárosban megnősült.

Kétlépcsős doktorálás Bázelen

A friss házas, vagy házasság előtt álló Zalnpaum 1617 májusában érdekes módon tovább folytatta jogi tanulmányait, ezúttal Bázelen,¹⁹ ahol Tübingenhez hasonlóan végül is szintén kétszer iratkozott be, s itt is csaknem tíz év telt el az első és a második immatrikuláció között.²⁰

Kiemelendő, bár – mint az alábbiakból kitűnik majd – nem ritka tény, hogy Zalnpaum első bázeli beiratkozása után néhány nappal már a doktori cím megszerzése előfeltételének tekinthető vizsgavitatkozáson („*Pro Doctoralibus in utroq; Iure consequendis privilegiis...*”) mérte össze erejét *opponenseivel*. Feltűnő azonban, hogy ezen *disputatio* közvetlen következményeivel kapcsolatban semmilyen további adatot nem találunk a vonatkozó egyetemi iratokban,²¹ bár a vita sikeres abszolválása Zalnpaum életére nem maradt hatás nélkül, s – csaknem egy évtized múltával, a doktori cím megszerzésével – formális jelentőséget is nyert.

A nyomtatásban is megjelent vitairat születési körülményeinek rekonstruálását és jelentőségének értékelését megkönnyítheti, ha összefoglaljuk, amit a korabeli bázeli jogi oktatásról és a jogi doktori cím megszerzését megelőző vizsgákról tudhatunk.

Bazel a 16. században útjába esett az itáliai egyetemekre Nyugat- és Észak-Európából igyekvő hallgatóknak. Mivel egy bázeli immatrikuláció hatálya hét évre terjedt, nagyon gyakran előfordult ekkoriban, hogy a hallgatók Dél felé tartván beiratkoztak az orvosi, vagy jogi karra Bázelen, megfelelő itáliai tanulmányok után a visszaúton pedig levizsgáztak a Rajna-parti *universitason*, s akár doktori fokozatot is szereztek. Fontos körülmény volt, hogy a *promotiós* költségek Bázelen jóval alacsonyabbak voltak, mint az itáliai egyetemeken.²² Említett gyakorlat különösen a 16. és 17. század fordulójá

„*Benedictus Zalnbaum Tebensis Pannonius nob. 30 kr.*” Vö. KISSNÉ BOGNÁR K.: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*, Bp. 2004, nr. 676, aki 1613. április 14-re teszi a beiratkozást.

18 BÜRK—WILLE: *id. m.* 102.

19 HEGYI Á.—SZÖGI L.: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon, 1526—1919*, Bp. 2016, nr. 34. Első beiratkozás a rektori anyakönyvben: „*Benedictus Zalnbaum Tubensis Pannonius*”. Vö. Basel, Universitätsbibliothek, AN II 4: *Rektoratsmatrikel der Universität Basel*, Band 2 (1568-1653), 132v. <http://www.e-codices.ch/en/ubb/AN-II-0004/> (Letöltés: 2018. október 20.); H. G. WACKERNAGEL (Hg.): *Matrikel der Universität Basel 3 1601/02-1665/66*, Basel 1962, 190.

20 Másodszor 1626 októberében találjuk meg nevét ugyanabban az anyakönyvben: „*Benedictus Zalnbaum Tebensis Pannonius I lb 7 B 6 d*” Vö. *Rektoratsmatrikel der Universität Basel*, 2, 163r. Lásd alább.

21 A *disputatió*nak nincs nyoma a jogi kar aktáiban, igaz ott a *disputatió*król csak akkor tettek említést, ha elengedték a vitatkozást, mint a vizsgafolyamat részét.

22 W. KUNDERT: *Einleitung*, in: K. Mommsen: *Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558—1818*. W. KUNDERT (Hg.), Frankfurt am Main 1978, 76. A viszonylag alacsony költségeket említi még M. KOMOROWSKI: *Basel als Promotionsort Königsberger Akademiker vor 1720*, in: H. Marti—M. Komorowski (Hg.): *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*, Köln, Weimar, Wien 2008, 34.

körüli évtizedekben volt jellemző, így Zalnpaum – alább ismertetendő – bázeli doktori vitatkozása is azon időszakra esett, mikor a jogi kar igen népszerű volt a fokozatot szerezni kívánó *peregrinusok* előtt: 1580 és 1620 között 1020 jogi *promotio* zajlott a bázeli jogi karon. A '10-es években legalább évi 20 *promotio* helyszíne volt a jogi kar,²³ a harmincéves háború kitörése után viszont a számok jelentős mértékben csökkentek.

A századforduló körüli évtizedekben fokozatot szerzők között egész Európából található *peregrinusok*at, akik általában viszonylag rövid bázeli tartózkodás után szerezheték meg az akadémiai fokozatot. Mindenesetre a számok alapján a 16-17. század fordulóján a bázeli jogi kart jelentős népszerűséggel bíró „*promotiós* fakultásnak” tekinthetjük, ahol adott esetben hosszabb helybeli tanulás nélkül is fokozatot szerezhettek a tanulmányaik időben jelentősebb részét máshol abszolváló joghallgatók.²⁴

De mit is kellett teljesíteni a sokszor „átutazóban” doktoráló vándordíjakoknak az áhított képesítés megszerzése érdekében? Bázelen, akárcsak a kor többi protestánsává váló egyetemén a régi tradíciónak megfelelően mindkét jog doktorának (*doctor utriusque iuris*) címét lehetett megszerezni. Bár a kánonjog jelentősége a reformáció hatására háttérbe szorult, az említett fokozat megjelölés annyiban mégis konzekvensnek volt tekinthető, hogy bár a tanulmányok középpontjában a világi (római) jog állt, a vizsgafolyamatban (*examen, disputatio*) a kánonjog is kapott bizonyos szerepet.²⁵

A fokozatszerzés – egyébként az általános európai gyakorlatnak nagyjában-egészében megfelelő – bázeli folyamatát az alábbiakban rekonstruálhatjuk: miután a jogi doktori címre pályázó hallgató egy *censurának* nevezett eljárás keretében igazolta, hogy érvényes házasságból született, valamint bemutatta tanulmányait igazoló bizonyítványait, és nyilvánvalóvá tette, hogy teljesítette pénzügyi kötelezettségeit tanáraival szemben és esetleges szállásadói felé is, további három előfeltételt volt köteles teljesíteni.

Elsőként egy szóbeli „elővizsgát” kellett eredményesen abszolválnia (*tentamen*), majd a tulajdonképpeni vizsga (*examen*) keretében két szöveghely értelmezését-elemzését (*interpretari, resolvere*) kellett 24 órás határidővel elkészítenie. Az egyik szöveghelyet a *Corpus Juris Civilis*ből, a másikat a *Corpus Juris Canonici* anyagából választották ki véletlenszerűen, a könyvek felütésével.²⁶ A jelöltnek a kidolgozott elemzéssel kapcsolatban válaszolnia kellett a vizsgáztató professzorok kérdéseire is (*explicare, defendere*). Az utókor ebben a vizsgaelemben látja a fokozat megszerzésének legfontosabb momentumát.

Harmadik vizsgaelemként a jelöltnek egy nyilvános doktori *disputatio* megvédése volt főszabályként a kötelessége, előre kinyomtatott tézisek alapján. Bázelen a *disputationes inaugurales* kivétel nélkül *sine praeside* védettek meg, vagyis a *respondens* nem támaszkodhatott egy professzor tekintélyére a vitatkozás során.

A bázeli doktori *disputatiók*kal kapcsolatban mindenképpen megemlítendő az a források által igazolt – és már említett – tény, hogy a jogi kar fénykorában a doktori címre pályázó hallgatók jellemzően meglehetősen rövid ideig tartózkodtak a városban. Voltak esetek, amikor a beiratkozás után alig egy héttel már doktorrá avattak egyes jelölteket. Ennek fényében nem csodálható, hogy a téziszüzetek kis terjedelműek voltak, ill. feltételezhető, hogy a hallgatók már előre kidolgozott szövegekkel érkeztek Bázembe, és a

23 KUNDERT: *id. m.* 29–30.

24 KOMOROWSKI: *id. m.* 28–29. 1650 után a leideni lett az egyik legfontosabb *promotiós* egyetem.

25 KUNDERT: *id. m.* 39.

26 KUNDERT: *id. m.* 30–31.

város nyomdászai fel voltak arra készülve, hogy viszonylag kis példányszámban rövid idő alatt szállítani tudják a vitairatokat.²⁷

A vizsgafolyamat *disputatiós* részével kapcsolatban arra is utalnunk kell még, hogy a források szerint a jogi kar viszonylag gyakran elengedte a vitatkozást a jelölteknek, és engedélyt adott arra, hogy a jelölt „*loco disputationis*” egy hagyományosan exegétikus jellegű próbaelőadással (*praelectio/recitatio/repetitio/explicatio*) teljesítse a harmadik előfeltételt,²⁸ melynek során persze nem kellett kitegye magát egy bizonytalan kimene-telű vitának. Ez a tény mintha arra utalna, hogy a bázeli felfogás nem a *disputatió*ban látta a döntő vizsgateljesítményt, s valószínűleg a vitatkozásra bocsátott jelöltek közül senki sem „bukott meg” egy sikertelen vita miatt. Így azokban az esetekben, ahol a *pro gradu disputatió*t teljesítette a jelölt, de mégsem promoveálták, ez azért történhetett meg, mert a hallgató maga mondott le a cím megszerzéséről.²⁹

A *promotio* folyamatában az egyes vizsgák és aktusok között bizonyos *intervallum*-nak (napoknak, heteknek) szükségképpen el kellett telnie. Ez az átmeneti időt azonban a jelöltek önszántukból meg is hosszabbíthatták, elsősorban azért, mert bár a vizsgadíjat még ki tudták ugyan fizetni, de a magas *promotió*s költségeket már nem voltak képesek – adott időpontban – előteremteni. Ilyen esetekben a kar egy megfelelő *testimonium*ot állíthatott ki a vizsgateljesítményekről, de egyébként maga a nyomtatott *disputatio* is igazolhatta – doktori diploma nélkül is – az addigi tanulmányi eredményeket. Az ezen megoldáshoz folyamodó jelöltek, akiket a kari források „*examinatus tantum*” megjelöléssel illették, sokszor csak évek múlva tettek lépéseket – ha egyáltalán – az ünnepélyes *promotio* megvalósítása érdekében. A 17. század kezdete óta ez a jelenség intézményesedni látszott Bazelben: a *promotió*s aktusra „várakozókat” ekkortól kezdték „*candidatus ad suscipiendos honores*”, ill. „*candidatus utriusque juris*” megnevezéssel illetni, s utóbbi megnevezés idővel egy *quasi*-fokozat megjelölésévé kezdett válni. Utóbb egyre több jelölt elégedett meg ezzel a szinttel.³⁰ A megvalósult vizsgateljesítmény tekintetében ugyanakkor általában nem volt különbség egy *candidatus* és egy *doctor* (ill. az alább említendő *licenciatus*) között. Különösen ebből indulhatunk ki, ha a *candidatus* teljesítette a kötelező vitatkozást is, bár a végső, ünnepi *promotió*s aktusra valamilyen nem került sor.³¹

Ezen nyilvános ünnepség (*promotio publica/solemnis*) jelentette a jogi tanulmányok formális lezárását Bazelben és máshol is. Bazelben ilyen ünnepséget általában évente négyszer tartottak, s ezeken általában nagyobb számú jelöltet (*doctorandi*, *licencian-di*) avattak. Ezen alkalmakra meghívók is készültek, melyek az esemény meghirdetésén kívül a jelöltek életrajzát is tartalmazták, ill. megjelölték azokat a szakmai kérdéseket („*themata subjecta vel quaestiones propositae*”), melyekről az adott jelöltnak egy rövid

27 A tartózkodás rövidegéből és a *disputansok* nagy számából Kundert arra következtet, hogy a bázeli professzorok (ebben az időszakban mindösszesen hárman) bizonyosan nem tekinthetők a *disputationes pro gradu* szerzőinek. KUNDELT: *id. m.* 31. Arra is fel kell hívunk a figyelmet, hogy a korabeli szabályozás szerint a jogi kar mindenkori dékánjának a nyomtatás előtt meg kellett vizsgálnia a tézisfüzetek tartalmát, és aláírásával kellett engedélyezni a szövegek sajtó alá adását.

28 Bazelban letett vizsgái után ilyen módon teljesítette a *disputatiós* követelményt 1628 nyarának végén Ferdinand Heindel, a későbbi pozsonyi ügyvéd is, s kapta meg a doktori címet 1628. szeptember 2-án. Vö. Basel, Universitätsbibliothek, AN II 7: *Dekanats- und Promotionsmatrikel der juristischen Fakultät (1461–1921)*, 104r. <http://www.e-codices.ch/en/ubb/AN-II-0007/> (Letöltés: 2018. október 20.).

29 K. MOMMSEN: *Das Studium der Jurisprudenz an der Universität Basel im 17. Jahrhundert*, Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde 1965, 72skk.; KUNDELT: *id. m.* 33.

30 KUNDELT: *id. m.* 40.

31 1618/19-től Bazelban egy külön nyilvántartást vezettek *Matricula Candidatorum* címmel. Ennek néhány első oldala hiányzik. Lehetséges, hogy Zalnbaum éppen ezen oldalak egyikén jelent meg *candidatus*ként.

beszédet kellett fejből tartania.³² Ezen formális aktus jogilag legfontosabb része a nyilvános *doctori* vagy *licenciatusi* eskü letétele volt.

A jelölt kérésére történhetett azonban a *promotio* a nyilvánosság kizárásával is (*promotio privata/sub camino*), ami jelentősen csökkentette az oklevél megszerzésének költségeit, s a rektor, a dékán és néhány professzor jelenlétében, szűk körben zajlott le.³³ Ha a jogi kar korabeli dékáni jegyzőkönyveit³⁴ átvizsgáljuk, látható, hogy a *doctorok* mellett, bár jóval ritkábban, de sor került *licenciati* avatására is. A *licenciatus* ekkoriban a *promotio* egy kevésbé ünnepélyes és éppen ezért olcsóbb formáját jelentette, ugyanakkor az előfeltételekben és vizsgakövetelményekben semmiféle különbség nem volt a *doctoroktól* elvártakhoz képest. A *licenciatus* jogilag nem volt más, mint „*licentia doctoratum capiendi*”, azonban – szemben az említett *candidatusi* szinttel egyértelműen egy külön fokozatot jelentett az európai, s így bázeli gyakorlatban is. Valamennyi jogi karon előfordult, hogy egy *licenciatus* évek múltán megszerezte a doktorkalapot is,³⁵ de az is, hogy élete végéig büszkén nevezte magát *licenciatus utriusque iuris*nek.

Zalnpaum élettörténete szempontjából fontos lehet a fentiekén túl arra is utalnunk, hogy a források egyértelműen bizonyítják, hogy nem mindenki állítatott ki magának doktori oklevelet, aki a *promotio*s követelményeket teljesítette. Ugyanis a nyomtatott *disputatio* is megfelelően bizonyítványnak volt tekinthető, különösen annak fényében, hogy a bázeli nyomdászok (egy 1592-es rendelkezés óta) csak akkor nyomtathatták ki az egyetemi téziseket, ha azokat az illetékes dékán aláírta. Adott esetben a nyilvános *promotio*s ünnepségre szóló meghívók is, melyeket a jelölt költségére nyomtattak ki, a megszerzett tudás megfelelő igazolásául szolgálhattak a korban.³⁶

Mivel Zalnpaum 1617. május 19-én egyértelműen a doktori cím megszerzése érdekében disputált Bázelen,³⁷ feltételezhetjük, hogy (akár Bázelen, akár – s ez valószínűbb – valahol korábban) átesett az ezt megelőző szokásos vizsgaszakaszokon. Ugyanakkor a *disputatio* után – még *licenciatusi* esküvel sem – formálisan nem zárta le jogi tanulmányait Bázelen.³⁸

Ami magát a bázeli doktori *disputatiót* illeti, kiemelendő, hogy „műfaja” ugyanaz volt, mint az öt évvel korábban Gießenben kinyomtatott füzete: Zalnpaum ezúttal is különböző jogterületekről vett, a tudományban és a gyakorlatban vitatott jogi kérdések megválaszolására vállalkozott. A hasonlóság annyira szoros, hogy a bázeli 20 kérdés között két olyat is felfedezhetünk, melyek már Gießenben is foglalkoztatták Zalnpaumot.

Az első néhány kérdés az önhatalommal és azon belül az önvédelemmel kapcsolatos: jogos önvédelemből a támadó megölése is elfogadható, és ugyanez a válasz, ha valaki más sebezne halálra a támadót a fenyegetett harmadik személy megóvása érdekében. Az önhatalom kérdéskörébe vonva kényes politikai kérdést feszeget Zalnpaum, amikor megállapítja, hogy egy idegen uralkodónak joga van más alattvalóit megvédeni legitim

32 KUNDERT: *id. m.* 35. Az ünnepség leírására vö. A. STAEHELIN: *Geschichte der Universität Basel 1632—1818*, Basel 1967, 168skk.

33 Ezen forma a 16—17. században viszonylag ritkán fordult elő Bázelen, s ha igen, inkább *licenciatusok* esetében. Vö. KUNDERT: *id. m.* 36.

34 Vö. Basel, Universitätsbibliothek, AN II 7.

35 KUNDERT: *id. m.* 39.

36 KUNDERT: *id. m.* 34.

37 *Decades II. Controversarum iuris positionum. Quas, Deo Opt. Max. Auspice, Decreto & Autoritate Magnifici Ampliſſ. IC. Ordinis in celebritate antiquissima, & antiquitate celeberrima Academia Basiliensi, Pro Doctoralibus in utroq; iure consequendis privilegiis, Publice ventilandas proponit Benedictus Zalnpaum Tebensis Pannonius. Ad diem 19. Maij, Anno MDCXVII. Horis locoque solitis. Basileae, Typis Joh. Jacobi Genathii, Acad. Typographi.* Lelőhely: Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte — *Disp. Iurid. Basilienses XII.*

38 Bár az adatok ellentmondásosak, hiszen - mint alább látni fogjuk — Zalnpaum már 1617-ben jogi doktornak nevezte magát, ebben a vonatkozásban alátámaszthatjuk Jan-Andrea Bernhard vélekedését, mely szerint Zalnpaum 1617-ben még nem lett jogi doktor, s a titulust csak 1626. októberében szerezte meg. Vö. BERNHARD: *id. m.* 246.

uralkodójuk jogtalan, elnyomó zsarnoki hatalmától. Ugyanakkor a rágalmozót sem jó hírünk, sem vagyonunk védelme érdekében nem szabad megölnünk. Ezután magánjogi kérdések vizsgáltnak meg: az ügyleti kiegyezést nem lehet érvényteleníteni akkor sem, ha az egyik felet nagy kár érné; az utólagos házasság révén törvényesített gyermekek nem örökölhetik meg a hűbértokokat; a teljesedésbe ment adásvételtől a foglaló feláldozásával sem lehet elállni; a gyámok és gondnokok az enyhe gondatlanságuk (*culpa levis*) révén okozott károkért is felelnek a gyámolt/gondnokolt felé, de a gyámok és gondnokok örökösei csak a súlyos gondatlanság (*culpa lata*) esetén kötelezhetők; egy vagyontárgy megvalósult elbirtoklásával szemben nem lehet sikeres az eredeti állapot helyreállításának kérése; valaki a teljes vagyonát is elajándékozhatja. Zalnpaum a klaszrikus római jog elveivel ellentétben a megbízottat *levissima culpa* esetén is felelősségre vonhatónak tekinti. Szerinte két év elteltével már nem lehet felhívni a le nem számlált pénz kifogását („*exceptio non numeratae pecuniae*”); egy végrendeletben a jusztiniánuszi Novellákban felsoroltakon túli kitagadási okok is figyelembe jöhetnek, s ebben a körben megengedett az analógia.

Ma már nem tudhatjuk az okát, miért nem szerezte meg Zalnpaum már ekkor a doktori fokozatot. Bizonyos, hogy hamarosan elhagyta a svájci várost és Bécsben telepedett le, ahol valószínűleg a *disputatiós* tézisfüzettel igazolva szakmai tudását, ügyvédi gyakorlatba kezdett, s csak 1626 októberében tett lépéseket a doktori oklevél tényleges megszerzése érdekében. Ekkor visszatért Bázélba, októberben ismét megjelent neve az egyetem matrikulájában. Lerótta az általában a doktori címre törekvőktől beszédett magas illetéket,³⁹ és a jogi kar anyakönyve tanúsága szerint (csaknem 10 évvel a *promotio* „szakmai” részének teljesítése után) október 26-án a jogi kar dékánja és egy professzora kezéből megkapta a doktori címmel járó „*insigniákat*”, köztük a díszes doktori oklevelet.⁴⁰

A sikeres bécsi jogász

Hogy miért döntött úgy Zalnpaum, hogy évtizedes jogászai tevékenységgel a háta mögött formálisan is lezárja jogi tanulmányait, ma még nem tudjuk biztosan. Az bizonyos, hogy ekkor már hosszabb ideje Bécsben praktizált, s lehet, hogy egy idő után szigorodtak az ügyvédkedéssel kapcsolatos elvárások, ill. Zalnpaum be akart kerülni a bécsi jogi kar *Collegium Doctorum*ába.

Mint említettük, Zalnpaum 1617-ben Tübingenben megnősült, felesége Veronica Essich, a tübingeni egyetem – nagy valószínűség szerint lutheránus – *syndicus*ának,⁴¹ Johann Conrad Essichnek leánya lett. Zalnpaum ekkor – ellentmondva a fentiekben kifejtetteknek – már *dr. iuris*nak, ügyvédnek, valamint a 15. század végén létrejött magas bírói szerv, a bécsi székhelyű császári birodalmi udvari tanács (*Reichshofrat*) ágensének címezte magát, midőn elismervényt állított ki arról, hogy házasságkötése alkalmával 600 forint értékű *Hochzeitsgut* került a kezébe.⁴² A feleség valószínűleg követte férjét

39 Annyit (1 font 17 schilling 6 pfennig) fizetett, mint egy másik, abban a hónapban beiratkozó nürnbergi *doctorandus*. Vö. WACKERNAGEL: *id. m.* 291.

40 „A. D. XXVI Octob. a D. Joanne Gutt, D. Melchiore de Insula Decano publice Doctoralia In utroque Jure insignia tributa sunt: BENEDICTO Zalnpaum Tebensii Pamontio.” Basel, Universitätsbibliothek, AN II 7, 103r. Nem kizárható, hogy bár a matrikula szerint az eseményre „*publice*” került sor, az ténylegesen nagyobb ünnepség nélkül zajlott le.

41 Essich (Essig) 1594–1627 között volt az egyetem *syndicus*a, vagyis a gazdasági igazgatás feje. A tisztséghez vö. H-W. THÜMMEL: *Die Tübinger Universitätsverfassung im Zeitalter des Absolutismus*, Tübingen 1975, 416–420.

42 H. A. GEMEINHARDT: *Die Akten der freiwilligen Gerichtsbarkeit an der Universität Tübingen, 1520–1800*, (Universitätsarchiv Tübingen, Thematisches Repertorium), Tübingen 2014², 42.

Bécsbe. Ezt támasztja alá az is, hogy mikor Zalnpaum württembergi apósa 1627-ben meghalt, örökösként számba jöhető mindhárom lányát külföldön élőként jelölték meg.⁴³

A Bécsben ügyvédként tevékenykedni szándékozó Zalnpaum – valószínűleg bázeli *disputatio inauguralis*ával igazolva képzettségét – még nősülése előtt meg is kezdhette praxisát. Talán éppen ezen időben alakult ki az az elvárás, hogy a bécsi ügyvédek váljanak tagjaivá a bécsi jogi kar *Collegium Doctorum*ának, s ezért Zalnpaum is kérhette felvételét a testületbe,⁴⁴ amelynek tagjaként – a korabeli európai szokásoknak is megfelelően – a Bécsben élő és jórészt ott végzett jogászok bekapcsolódhattak az egyetem életébe. A tagoknak aktív és passzív választójoguk volt az egyetemi és jogi kari tisztségek tekintetében. A nem tag jogászoktól egyetemi polgárjogukban és bizonyos tiszteletbeli jogosítványok élvezetében különböztek, és rendszeresen részesültek a kar bevételeiből is.⁴⁵

A Doktorkollégiumba való eredeti felvétel tényéről nem maradt fenn forrásunk, s arról sem, hogy milyen okból zárhatták ki Zalnpaumot a testületből, ami által ügyvédkénti tevékenysége is lehetetlenné válhatott. Az azonban bizonyos, hogy 1630-ban Zalnpaum, mint jogi doktor visszavételét („*wiederumben incorporiren*”) kérte az egyetem (tulajdonképpen a Doktorkollégium) tagjai közé,⁴⁶ bejelentve, hogy rekatolizált, és ez által elhárult az akadály a visszavétel elől. Kérését az alsó-ausztriai kormány is támogatta,⁴⁷ s a visszavétel után Zalnpaum tényleg visszatérhetett az ügyvédkedéshez.

További élete meglehetősen homályban marad. Annyit tudunk, hogy nagy ügyfélkörrel rendelkező ügyvéd volt, és mint azt 1647-ben írott végrendelete tanúsítja – életét császári és kormánytanácsosként fejezte be.⁴⁸ Valamikor 1648 januárjában halhatott meg, nagy vagyont és jelentős könyvtárat hagyva maga után. Zalnpaum végrendeletében alapítványt is tett, mely még 1674-ben is jelentős tőkével rendelkezett.⁴⁹

Zalnpaum tanulmányai és későbbi szakmai tevékenysége jól mutatják, hogy a korabeli európai egyetemeken elsajátítható *ius commune* ismerete határokon átívelő lehetőségeket biztosított a kor jogász-elitje számára.

43 Uo. Az Essich után maradt vagyonnal kapcsolatos hagyatéki eljárás irataiból kitűnik, hogy mindhárom lány férje jogi doktor és ügyvéd, ill. magas rangú hivatalnok lett.

44 A nem Bécsben doktori fokozatot szerettek számára már a kezdetektől egy sajátos felvételi eljárás alakult ki, az ún. *repetitio*.

45 A bécsi jogi kar *Collegium Doctorum*a, valamint a bécsi ügyvédek korabeli szerepe kapcsán vö. P. Szabó Béla: *A bécsi jogi kar doktori kollégiumának magyarországi származású tagjai Mária Terézia egyetemi reformjai előtt*, in: Mezey B.—Révész T. M. (szerk.): Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére, Bp. 2006, 550—554.

46 Universitätsarchiv Wien. Konsistorialakten. Fasc. III. Lit. Z. Nr. 5.

47 Az ügyet részletesebben ismerteti P. Szabó: *A bécsi jogi kar* (id.), 554—555.

48 Universitätsarchiv Wien Verlassenschaftsabhandlungen 59/27. — „*Benedict Zallnpaumb beiden Rechten Doctor den Röm Kays: Maytl: Rath und Regent der Nider Österreichischen Landen.*”

49 Életének bécsi nyomait röviden számba veszi P. Szabó: *A bécsi jogi kar* (id.), 554—555.